

Раїса РАДЧИК

УЛАС САМЧУК ЯК РЕДАКТОР ГАЗЕТИ «ВОЛИНЬ»

Ім'я Уласа Самчука прижиттєво було заборонено в Україні, його твори, що видавалися за океаном, — також. Одним із перших на захист великого письменника у 90-х роках став доктор філології Ярослав Поліщук, з ініціативи якого у Рівному в 1994 році на відзначення 90-річчя від дня народження Уласа Самчука було проведено наукову конференцію й видано ювілейний збірник пам'яті видатного українського письменника та публіциста ХХ століття. В одній із своїх праць цей учений справедливо аргументує: «Улас Самчук не завинив перед власним народом, як «завинив» перед комуністичним режимом своєю різкою опозицією до нього. Навпаки, своєю величною творчістю він уславив цей народ, створив художній літопис його боротьби, його перемог і поразок у складному і тривожному ХХ віці ...».

Радянська пропаганда жорстко затаврувала ім'я великого українця, на півстоліття з грифом «секретно» у спецфонди заховала газету «Волинь». Лише зі здобуттям Україною незалежності підшивка «Волині» стала доступною науковцям. Проте деякі дослідники публіцистики Уласа Самчука, на нашу думку, свідомо обходять мотиви написання й аналіз «німецьких» матеріалів, що друкувалися на сторінках «Волині». Їх повинні належним чином, виходячи з конкретних історичних умов і подій, оцінити науковці, а також зняти тавро та ярлики, навішані радянськими апологетами цьому діячеві, у фальсифікаціях яких він очорнений як «фашистський борзописець», а редагована ним газета «Волинь» названо «органом українських націоналістів» та «фашистською рептильєю», «чорнильним рабом Гітлера». Таврував у 60-х роках Уласа Самчука радянський памфлетист Юрій Мельничук. Розвінчував «волинського Геббельса» також і Юстим Омельчук, колишній член ОУН, який після війни покався перед радянською владою.

Стосовно питання прославлення німців на сторінках «Волині», то, по-перше, субокупаційні газети, як відомо, не мали повної свободи, бо, як зазначає В. Косик, «газети, що виходили на Україні, люди називали «німецькими газетами з українським шрифтом», по-друге, віддаючи часточку площі

для так званої пропаганди німецьких дій, редакція навзаєм мала широке поле для ініціативи: «... господарство, підприємства, шкільництво, культурні справи. А головне, піднесення рівня свідомості — інтелектуальної, культурної, політичної. Позбутися нашого інфантилізму».

Під час редакторства Уласа Самчука газета вдало вела незалежницьку лінію, пропагувала ідеї просвіти, порушувала питання облаштування промисловості й сільського господарства, відродження освіти, медицини, пробуджувала національну гідність українців, відстоювала право на існування Української православної церкви, згуртовувала навколо себе національно свідомі сили, сатирично викривала міфи сталінізму.

Про завдання газети «Волинь» редактор висловився у ненадрукованій статті «Рік «Волині», що зберігається у фондах Рівненського обласного державного архіву. Завдання газети були насправді «значно ширші і значно поважніші», ніж це було задекларовано офіційно. «Волинь» мала бути «не тільки звичайною пресовою службою», а своєрідним літописом проявів і фактів початкового процесу національно-культурного відродження в нових умовах (поки існували такі умови); «літописом буряних днів», який має бути потрібний як для сучасного, так і для майбутнього життя України; видання повинне сприяти пробудженню і нагромадженню національно-патріотичних сил.

Друга світова війна застала Уласа Самчука у Празі, і, як члену однієї з похідних груп ОУН Мельника, Олег Ольжич у червні 1941 року йому порадив «... чим скоріше збиратися і їхати до Кракова, де концентруються передові фланги емігрантської України». У Кракові Улас Самчук опиняється у товаристві своїх друзів-націоналістів. Тут уперше він побачив поетку Олену Телігу: «... я був гостро вражений її екзальтованою, напруженою, невтомно грайливою вдачею».

Уласа Самчука й Олену Телігу об'єднувало їхнє духовне устремління — бути у Києві. Обоє вони сходилися на тій думці, що бути письменником можна тільки в Києві, де навіть з приходом німців діяла Українська спілка письменників. Із Кракова вони вирішили по-

іхати в Україну не інакше, як через «зелену границю». І здійснилася мрія Олени Теліги «перейти убрід бурхливій воді» — 16 липня 1941 року вони у Сосницях перейшли Сян.

Улас Самчук і Олена Теліга вже 18 липня 1941 року дісталися до Львова. 5 серпня 1941 року Улас Самчук зі Львова добирається на «ЗіСу» отамана Поліської Січі Тараса Бульби-Боровця до Рівного.

Вирішальним поворотом у долі письменника Самчука та його «рівненської Одиссеї», яка йому принесла нелегкі випробування, як під час війни, так і після неї, стала випадкова зустріч із колишнім послом від Волині до польського сейму Степаном Скрипником (після Другої світової війни — відомий релігійний діяч Патріарх Мстислав).

Ім'я Уласа Самчука, безумовно, було відомо українським патріотам, його правда про зlodіяння більшовицького режиму, яка переконливо й аргументовано кричала зі сторінок його творів, була зрозумілою й болючою для тих українців, що сповідували ідею побудови самостійної, соборної, незалежної України. Його скрізь чекали націоналістично налаштовані українці, і тому Степан Скрипник порадив Уласові Самчуку не поспішати до Києва, бо і в Рівному є широке і вдячне поле діяльності, «... першим нашим завданням є організувати добрий пресовий орган. Газету й видавництво».

Розпочалася велика підготовка до виходу першого номера газети протягом серпня 1941 року, коли вже у Рівному працювали німецькі адміністрації. Як відомо, згодом Рівне стане «столицею» рейхскомісаріату «Україна» на чолі з Еріхом Кохом. У таких «німецьких» умовах сміливо українські патріоти Улас Самчук і Степан Скрипник дають назву своїй газеті «Волинь» (як однойменну назву трилогії Уласа Самчука). Як свідчать спогади У. Самчука, вони обоє облаштували всім необхідним редакційне приміщення на вулиці Тополевій, 32: меблями, друкарськими машинками. Відомий волинський графік Ніл Хасевич, художні виставки робіт якого ще до війни демонструвалися у Варшаві, Парижі, Лос-Анджелесі, Нью-Йорку, Чикаго, оформив «шапку» «Волині» й багато рубрик-заставок. До речі, попервах Ніл Хасевич друкувався на сторінках «Волині».

31 серпня 1941 року з датою 1 вересня 1941 року перше число «Волині» побачило світ. Формат А2, обсяг — 4 сторінки (до свят номери газети виходили й на 8 сторінках). Під «шапкою» «Волинь» зазначено: «Часопис для Волині». У фірмі часопису такі відомості: «Видавець і головний керманіч Степан Скрипник. Редагує колегія за проводом Уласа Самчука. Редакція застерігає собі право виправляти рукописи. Невикористаний ма-

теріал не повертається. Адреса редакції і адміністрації: Рівне, вул. Тополева, ч. 32. Урядові години в адміністрації від 9 до 13 і від 15 до 18. Редакція приймає інтересантів від год. 10 до 12.

Відбито черенками друкарні видавництва «Волинь» в Рівному, вул. Адольфа Гітлера, 81». Ціна номера — 50 коп.

У першому числі «Волині» у зверненні до читачів «Від редакції» зазначалося: «Пристаємо до видання часопису «Волинь». Потреба пресового органу, особливо у наш час, надзвичайно велика. Брак друкованого періодичного рідного слова, брак зв'язку, брак відомостей, як з рідного краю, так і з чужини, творить атмосферу замкненої порожнечі й безперспективності. Хочемо ці браки та ненормальності усунути...». Редакція своїм читачам повідомила наміри щодо перспективи видання: «Спочатку наш орган буде виходити раз на тиждень, але з налагодженням комунікації маємо намір перейти на щоденник».

Редакція газети ставила перед собою в умовах німецької окупації, розрухи господарства, комунікацій, освіти й культури нелегкі завдання: заповнити інформаційний вакуум не лише на теренах Волині, а й усю Україну: «Будемо інформувати наше громадянство про все, що діється в широкому світі. Політика, культура, господарство, тілесне виховання і спорт, справи Православної Церкви, статті з різних ділянок життя — все те знайде місце на сторінках нашого часопису. Просимо лише наше громадянство наділити нас своїм довір'ям, а також всебічно, чинно й практично нам допомагати. Думаємо, що громадянство зрозуміє наші наміри, і ми взаємною співпрацею розвинемо наш пресовий орган до такої міри, яка б вповні відповідала поставі й гідності нашого великого народу», — ось так сміливо, емоційно, патетично й патріотично накреслила редакція своїм читачам концепцію часопису «Волинь» у зверненні «Від редакції».

Часопис «Волинь» був структурною ланкою однойменного видавництва. Дирекцію видавництва спочатку очолював Степан Скрипник, згодом відомий львівський книговидавець Іван Тиктор. Видавництво «Волинь» у 1941 році видрукувало роман Уласа Самчука «Марія», безсумнівно, стиль ескізів якого вказує на «почерк» Ніла Хасевича, а також видавало журнали «Український хлібороб» (редактор П. Колесник) та дитячий часопис «Орленя» (редактор П. Зінченко). Організація роботи видавництва передбачувала забезпечення не лише підготовки і випуску часопису «Волинь», але і його розпов-

сюдження, транспортування, рекламу, оголошення тощо.

Одні й ті ж завдання ставили у буремний 1941 рік перед собою і видавництво, і часопис: згуртувати якомога більше національно свідомих українців, національно й психологічно підготувати населення волинського регіону (і не тільки) до боротьби за незалежність. Уже ця ідея чітко простежується у передовій статті Уласа Самчука в першому числі «Волині», яка називається «За мужню дійсність», він висловлює сподівання на розбудову України й організацію українського народу, стверджує, що головним орієнтиром політичної зрілості є не певні групи чи партії, а організовані й забудовані всі клітини національної спільноти народу. «Дуже велика і дуже виразна ідея керує цим переконанням. Ім'я їй Україна. В цім слові ховається стільки, що в ім'я його можна сміливо, без найменшого подразнення національного сумління, поступитися не одним груповим забобом».

У передовій статті «За мужню дійсність» Улас Самчук визначає головну лінію часопису й висловлює такі гасла: «Розбудова України і організація українського народу — ось основні гасла нашого часу. Не якісь старі порахунки, нікчемне амбіціонерське розбиття, не групова закукуріченість... І не отаманщина. А солідарна, творча будуюча і організуюча праця. Праця всього народу, праця кожної творчої одиниці. Ми цілком свідомо підкреслюємо оці дуже конкретні і дуже конкретні завдання і виразно ставимо їх, як протиположність нашого політичного розбиття, нашого дивовижного незрозуміння так виразної і так важливої політичної дійсності на суходолі Європи».

Ще на початку діяльності «Волині» у Рівному в Уласа Самчука, досвідченого політика і літератора, знавця психології нових завоювань, не було жодних ілюзій щодо німецьких визволителів, які у Другій світовій війні, перемігши СРСР, дадуть українцям створити Українську державу. Про це засвідчують його спомини, щоденникові записи. На жаль, сучасні українські науковці, дослідники Самчукової творчості, особливо рівненського періоду 1941-1943 років, в один голос стверджують протилежне. Ось що читаємо у рівненській газеті з однойменною назвою «Волинь» від 26 січня 2001 року: «Декларуючи свою лояльність (у першосторінкових статтях) до окупаційного режиму, що випливала з його віри, в можливість державної розбудови України після війни, Улас Самчук разом з тим невтомно закликав до збереження і нагромадження національних сил, потрібних для здійснення цього страте-

гічного завдання. Згадаймо його слова: «Пам'ятаймо, що ми перед обличчям найбільшого з усіх судів суду. Пам'ятаймо, що від цього дня дійсною легітимациєю на право життя буде не сама наша жовто-блакитна стрічка, не шапка-мазепинка і не істеричний, розперезаний гін життя. На ряду з цими зовнішніми ознаками за нас сьогодні мусять говорити великі наглядні чини — творення, шукання, удосконалення найденого» [9].

Читаючи ці рядки, можна зробити закид їх авторові про те, що він не читав споминів Уласа Самчука «На білому коні» і «На коні вороному», в яких автор обгрунтовує свої думки з приводу німецького режиму, а також свої дії як редактора у Рівному у той страшний час воєнного лихоліття. Безумовно, редакція «Волині» від початку виходу існувала легально, без німецької цензури, але й ці факти обережного Самчука не дуже-то тішили: «...Ніякої офіційної напрямної лінії ми ще не мали, ніяких компетентних урядів ще не було, залишалось діяти на власну відповідальність. Маючи на увазі суворий воєнний час, як також загальне політичне настановлення наших «визволителів», мусимо бути подвійно обережними. Поки що на нас не звертають уваги, але довго це не буде тривати. А хотілося б, щоб газета була максимальною своєю, не лише мовою, але й змістом, щоб вона щось казала, за щось змагалася, відстоювала якісь інтереси. Розуміється, оминати «кесареві — кесарево» годі, не такий час...».

Саме у цих словах — дилема редактора. Щоб її вирішити на користь української національної ідеї в умовах загарбницької війни, він змушений був віддати «дань кесареві — кесарево», тобто на сторінках «Волині» публікувати портрет Гітлера, агітувати молодів виїжджати на роботу до Німеччини, вміщувати панегірики «вождю Гітлеру» і його сателітам, друкувати зведення «переможних дій німецької армії». Прочитавши подібні матеріали у «Волині», обізнаний читач розпізнавав у них езопову мову, бо за цими публікаціями до читача наче промовлялося: «зроби навпаки, думай — навпаки, дій — навпаки».

Перше число «Волині» вийшло накладом 12 тисяч примірників і вміст газета розійшлася серед населення. Попит на газету зростав з кожним числом. Максимальний тираж — 60 тисяч примірників, середній — 40 тисяч, тобто за 29 місяців існування вийшло 10 мільйонів примірників. Періодичність була — один, а з кінця жовтня 1941 року — дві рази на місяць. Ціна — 50 коп., згодом — окупаційний карбованець. З квітня 1942 року часопис «Волинь» мав статус загальноукраїн-

нського (але в цей час Улас Самчук уже його не редагував, а був ув'язнений німцями).

Часопис «Волинь» виходив у Рівному з 1 вересня 1941 року до січня 1944 року. «На чолі редакції стояли: вересень 1941 р. — березень 1942 р. — Улас Самчук, березень-травень 1942 р. — Степан Скрипник, травень 1942 р. — липень 1943 р. — Андрій Мисечко, липень 1943 р. — січень 1944 р. — Петро Зінченко».

Безумовно, що розквіт видання припадає саме на початковий період, коли редагував його Улас Самчук. Талановита і смілива публіцистика його, великі організаторські здібності забезпечували потребу населення у правдивій інформації.

Улас Самчук дбав про журналістські кадри й позаштатних дописувачів. Усіляко, як тільки міг, піклувався про умови праці та побут журналістів і технічних працівників редакції й видавництва. У Рівненському обласному архіві зберігається фото членів дирекції, редакції і працівників видавництва «Волинь», зроблене у річницю виходу у світ часопису «Волинь» 1 вересня 1942 року. На жаль, без Уласа Самчука і Степана Скрипника. На фото: Антін Кучерук, працівник редакції «Волинь», Петро Зінченко, редактор місячника «Орленя», Віра Шекер, секретарка редакції, Олександр Петлюра, заступник директора видавництва, Іван Тиктор, директор видавництва, Андрій Мисечко, головний редактор «Волині», Антоніна Сіверська, коректорка видавництва, Петро Колесник, редактор «Українського хлібороба», Василь Штуль, заступник редактора «Волині», Марія Аврамчук, працівник адміністрації, Семен Корж, арт. маляр видавництва, Людмила Нітовська, секретарка видавництва, Григорій Лукашевич, працівник адміністрації, Олена Якимович, працівник адміністрації, Анатоль Миськів, адміністратор «Волині», Олександр Лобановський, працівник адміністрації, Юрко Ковальчук, працівник адміністрації, Ганна Наживенко, працівник адміністрації, Михайло Огородник, працівник адміністрації, Раїса Лещук, працівник адміністрації, Протас Тимошук, працівник адміністрації, Ольга Оке reshko, робітниця видавництва.

Але це далеко не всі, хто творив «Волинь». Серед них і патріоти-журналісти О. Давен, Л. Чаплей, Олег Штуль, заступник редактора (Самчука) Роман Бжеський, який підписувався псевдонімами (Дажбожич, Млиновецький, Характерник), графік Ніл Хасевич, Ю. Волинський (Віталій Юрченко), Олена Теліга, яка лише з середини вересня 1941 року до жовтня 1941-року працювала у «Волині» і видрукувала на її сторінках чотири есеї: «Розсипаються мури», «Братерство

в народі», «Прапори духу», «Нарозстіж віна», Євген Лазор, Авенір Коломиєць, Анатоль Демю-Довгопільський, балетмейстер, директор Рівненського міського театру. На сторінках «Волині» у 1941-1942 роках друкувалися відомі українські поети й письменники, а також політичні та громадські діячі. Зокрема, Євген Маланюк, Олег Ольжич, Юрій Горліс-Горський, відомий просвітянський діяч Неофіт Кибалюк, священники о. Юрій Шумовський та о. Михайло Носаль, агроном Євген Архипенко, архітектор, дослідник народно-церковної архітектури Волині Леонід Маслов. Інженери Павло Шадурський, К. Сірик, Петро Колісник писали про господарство, техніку, будівництво, Василь Мороз і Юрій Личик — про кооперацію і торгівлю, Надія Шульгіна-Іщук, Петро Зінченко, Неофіт Кибалюк — про шкільництво, дитяче виховання, просвіту, інженери В. Стежко та Ярмолович — про міське господарство, електрику, водогін, пожежну сторожу, Володимир Лучкань — про пасічництво, Карпо Перебийніс — шкільні і побутові фейлетони. Писали статті Петро Остапчук та І. Талащук й ін.

Часопис розповсюджувався далеко за межами Волині. Його охоче передплачували й читали як на заході, так і на сході України, зокрема, з Галичини надсилали свої твори письменники Василь Шурат, Уляна Кравченко, Іван Филипчак, Федір Дудко; з Криму — Сергій Даушков, Пилип Серпенко. Як свідчить численна редакторова пошта, «Волинь» передплачували у Дніпропетровській, Кіровоградській областях. Кореспондентами часопису в інших країнах були такі відомі літератори, як Євген Онацький (Рим), Богдан Осадчук (Берлін), Володимир Приходько (Прага).

Особливою увагою Уласа Самчука були оточені молоді літератори Герась Соколенко, Григорій Нищий та ін.

У неопублікованій статті «Рік Волині» Улас Самчук висловлював сподівання: «Зараз я глибоко переконаний, що будучність мої наміри зрозуміє і оцінить якраз так, як це зрозуміти й оцінити належить. Я чув і розумів, що у своїй роботі я мав найтісніший контакт зі своїм народом. Навіть тоді, коли хтось-десь не завжди мене розумів. Я чув, що я не сам, не залишений, не відірваний, а навпаки — по самі коліна вгрузлий у рідний ґрунт, підтриманий тисячами рідних, працюючих рук та добрих щирих сердець».

З 1 вересня 1941 року до 22 березня

1942 року редактор Улас Самчук на сторінках «Волині» опублікував 30 передових статей. В їх назвах звучить заклик до віри у краще життя на рідній землі. Ось деякі з них: «За мужню дійсність», «Європа і ми», «Наше село», «Героїзм наших днів», «22 січня», «Крути», «Шевченко», «Свідомо жити», «Київ - серце України», «Господарство і праця», «Вимоги твердого часу», «Нарід чи чернь?», «Ясно й виразно», «Рівновага», «З Новим роком», «Перед найбільшим вирішенням», «Піднятий меч», «Більше ініціативи», «Сталінові «Pro memoria», «Війна», «Слово письменника», «Так було — так буде!» й ін.

Цінною для української журналістики є подорожньо-репортерська публіцистика Уласа Самчука. Це — нарисові матеріали «Кризь бурю й сніг», «У світі приблизних вартостей», «У світі упадку та руїни», «Колеса мусять крутитись ...».

Загалом же воєнний доробок Уласа Самчука налічує, за неповними підрахунками, 78 оригінальних матеріалів, між яким — 30 передовиць, 4 нарисові серіали, 40 інших — різнопланових та різножанрових публікацій (статті, огляди, рецензії, замітки, критика, репортажі, фейлетони), 4 уривки з художніх творів. Друкувались вони, неодноразово дублюючись, в часописах «Волинь» (Рівне), «Українське слово» (Київ), «Голос Сарненщини», «Костопільські вісті», «Заславський вісник», «Орленя» (Рівне), «Українка» (Костопіль), «Крем'янецький вісник», як також у літературному журналі періоду окупації «Український засів» (Харків) та ін.

На початку 1942 року Еріх Кох видав «Тимчасове розпорядження для забезпечення порядку справ преси», яким і вводилось жорстку цензуру преси. Це розпорядження, безумовно, поширювалося й на субокупаційну газету «Волинь».

Запровадження цензури ще раз переконувало українських патріотів у тому, що фашисти ніколи не змиряться з визвольною боротьбою українського народу на окупованих землях й не дозволять вільно висловлювати свої думки на сторінках періодичних друкованих видань. Німці нищили українську інтелігенцію, українську культуру. У лютому 1942 року в Бабиному Яру були розстріляні редактор «Українського слова» Іван Рогач, Олена Теліга — дружина Уласа Самчука, яку письменник характеризував як «кремінь, що викресував іскри, і бравурну гусарську поставу героїзму». На це звірство фашистів та й на інші, які вони чинили по всій Україні,

Улас Самчук відповів статтею «Так було — так буде!». Це був голос доведеного до відчаю страшною війною, але нескореного українського народу. «Любимо землю наших предків, горимо бажанням для неї жити, хочемо для неї працювати... Песимісти протягом двох років не переродять нас, а що найголовніше — не винищать тих мільйонів і мільйонів дуже цупких людей, які коли треба, увійдуть і під землю, щоб тільки не бути зметеними з поверхні планети».

Стаття «Так було — так буде!» після цензури з'явилася на першій сторінці часопису «Волинь» накладом 40 тисяч примірників 20 березня під формальною датою 22 березня 1942 року. І такого вільнодумства фашисти не могли пробачити редактору: кинули до Рівненської в'язниці.

У донесенні за № 187 від 30 березня 1942 року секретній службі рейху доповідалося про те, що в Рівному начальник Сіпо й СД конфіскував № 32/51 газети «Волинь» за 22 березня 1942 року через статтю Уласа Самчука, зміст якої був ворожим щодо німців, 21 тисяча примірників цього номера була знищена.

Трагічною була доля багатьох журналістів та співробітників «Волині». У Києві фашисти розстріляли Олену Телігу; у Дермані — Антона Кучерука; у Рівному — Анатолія Демодовгопільського, Леоніда Маслова, Харитю Кононенко; у концтаборі Саксенгаузен — Олега Ольжича. У липні 1943 року есесівці прямо у приміщенні редакції вбили завідувача господарства Протаса Тимощука, арештували директора видавництва Івана Тиктора. У лавах УПА загинули Василь Штуль, Андрій Мисечко. Жертвою червоних партизанів-чекістів став письменник Віталій Юрченко. 4 березня 1952 року, щоб не здатися живим у руки енкаведистам, у бункері біля села Сухівці неподалік Рівного разом з двома повстанцями від власної кулі загинув Ніл Хасевич (Бей-Зот), який писав: «Я не можу битись з ними (більшовиками. — Р. Р.) руками, але я б'юсь своїм різцем і долотом». Часопис «Волинь» припинив існування на початку січня 1944 року.

Роль і значення часопису «Волинь» та його редактора Уласа Самчука у роки Другої світової війни несправедливо недоцінована вітчизняними істориками, дослідниками періодики. Тому таким актуальним бачиться завдання об'єктивно і всебічно дослідити цей часопис, достойно поцінувати його, відвести йому належне місце в історії української журналістики.